

Oliwia Brzeźniak-Pałgan

 0000-0002-0941-6681

Centrum Literatury Dziecięcej MBP
im. E. Górnickiego Galeria Książki w Oświęcimiu

Zuzanka z pistacjowego domu Barbary Gawryluk jako przykład wzorcowej publikacji wyróżnionej w XVIII edycji Ogólnopolskiej Nagrody Literackiej im. Kornela Makuszyńskiego

Zuzanka z pistacjowego domu [Zuzanka from the pistachio house]
by Barbara Gawryluk as an example of a model publication highlighted
in the Ogólnopolska Nagroda Literacka im. Kornela Makuszyńskiego
[Polish National of Kornel Makuszyński's Literary Award]

Abstract: In her article Oliwia Brzeźniak-Pałgan analyses Barbara Gawryluk's novel *Zuzanka z pistacjowego domu* [Zuzanka from a Pistachio House], which in 2010 received the Kornel Makuszyński Polish Nationwide Literary Award, in the context of the features characteristic Kornel Makuszyński's work. The analysis takes into account the specific features of Makuszyński's four most famous novels for children and adolescents (*Panna z mokrą głową*, *Szatan z siódmej klasy*, *Awantura o Basię*, *Szaleństwa panny Ewy*): unconventional protagonists, crazy (and dangerous) adventures, the readiness to help others, complicated family situations, humor, happy ending.

Key words: Barbara Gawryluk, Kornel Makuszyński, novels for children and teenagers, the Kornel Makuszyński Polish Nationwide Literary Award

O czym napisała autorka..., czyli wprowadzenie do książki

Barbara Gawryluk, nagrodzona w 2010 roku laurem Ogólnopolskiej Nagrody Literackiej im. Kornela Makuszyńskiego za książkę *Zuzanka z pistacjowego domu* (wyd. Literatura), w wyróżnionej opowieści prezentuje historię tytułowej Zuzanki, która mieszka z mamą w domu o pięknym pistacjowym kolorze. Z opowieści dziewczynki odbiorca poznaje jej patchworkową rodzinę — rodziców po rozwodzie: mamę pracującą w telewizji jako realizatorka dźwięku i tatę,

który założył nową rodzinę. Bohaterka ma też przyrodniego brata, który trochę ją denerwuje, i najukochańszą na świecie babcię. Są tu także dwie przyjaciółki bohaterki — Kasia i Renia. Dziewczynka, jak wiele dzieci, nieustannie też marzy o własnym piesku, jednak by marzenie się spełniło, musi przekonać mamę do jego kupna.

Choć rodzice Zuzanki się rozstali, zachowują poprawne, wręcz przyjacielskie relacje, o czym świadczą zadowolenie mamy małej bohaterki z faktu, że jej tato ma drugą żonę, a także wypowiedzi o nowej wybrance ojca jak o aniele: „Mama też mówi, że tata miał szczęście i znalazł anioła” (Gawryluk, 2009, s. 43). Dowodami panujących w zrekonstruowanej rodzinie dobrych relacji i więzi są też wyrażone wprost priorytety rozwiedzionych rodziców oraz powody ich rozstania:

Pamiętaj, i dla mnie, i dla taty jesteś najważniejsza. To my, dorośli, nie potrafiliśmy się dogadać. Widocznie nie pasowaliśmy do siebie. Niezgodność charakterów — tak to się nazywa. I dobrze, że tata jest teraz szczęśliwy.

Gawryluk, 2009, s. 44

Sama Zuzanka wie, że może liczyć zawsze i wszędzie na pomoc taty: „Kiedy tylko zadzwonię, że coś potrzebuję, to szybko przyjeżdża” (Gawryluk, 2009, s. 13).

W tej książce poruszono bardzo wiele zagadnień, z którymi boryka się dzisiaj mały człowiek. Rozwód rodziców, nieobecność wiecznie zagonionej mamy, jej randki i ciągle nowi narzeczeni, przyrodni braciszek. Gawryluk na tym nie poprzestaje. Najlepsza przyjaciółka Zuzanki, Renia, mieszka tylko z mamą. O ojcu dowiaduje się, gdy ten pojawia się w mieście po prawie dziesięciu latach spędzonych za granicą. On sam także nie wiedział o istnieniu córki, jednak gdy odkrył tajemnicę, chce nawiązać zerwane (z mamą Reni) i nigdy nienawiazne (z Renią) relacje oraz opowiedzieć o swoim życiu w Szwecji, założonej tam rodzinie i pracy. Druga przyjaciółka Zuzanki, Kasia, mieszka w domu naprzeciwko, ma rodziców na ważnych stanowiskach, wiecznie zajętych — i gosposię. Dzięki obecności tej ostatniej Kasia po lekcjach nie musi zostawać w świetlicy.

Bohaterka, której wszędzie pełno, mimo że sprawia wrażenie roztrzepanej, ma również wiele zalet. Jest uczuciowa i empatyczna. Gdy poznaje małego Wietnamczyka, adoptowanego przez sąsiadów, nowych mieszkańców pistacjowego domu, tak bardzo urzeka ją jego los, że zaprzyjaźnia się z chłopcem i chłonie wiadomości na temat kraju, z którego pochodzi Kim. Rodzice Kajtka/Kima są z wyglądu typowymi Europejczykami, fizjonomia chłopca z kolei jest azjatycka. Jak sam wyjaśnia, jest Polakiem, którego biologiczna mama pochodzi z Wietnamu. Odmienność Kajtka rodzi zaciekawienie, ale również (niestety) niechęć otoczenia. Dochodzi nawet do ataku na chłopca, próby zastraszenia oraz wyłudzenia pieniędzy.

Zuzanka jest dobrą i wnikliwą obserwatorką świata dorosłych i ich relacji z dziećmi. Szczegóły opisu zależności Daniela, kolegi ze szkoły Zuzanki, od mamy początkowo budzą niepokój: matka Daniela nie pracuje — cały swój czas poświęca synowi. Z perspektywy dzieci, kolegów Daniela ze szkoły i podwórka, opieka ta wygląda następująco: mama odprowadza syna do szkoły i przyprawia do domu, wyręcza go w najprostszych czynnościach, takich jak zakładanie i wiązanie butów. Kiedy Daniel bawi się na podwórku, mama ciągle siedzi w oknie i wydaje komendy:

- Daniel, zostaw ten patyk!
- Daniel, nie biegaj, bo znów zachorujesz!
- Daniel, nie wieszaj się na trzepaku!
- Daniel, nie dotykaj psa!

Gawryluk, 2009, s. 6

Jednak w toku opowieści okazuje się, że nadopiekuńczość mamy wynika z przewlekłej choroby Daniela, a zatem z dużej troski, jaką kobieta otacza swojego syna.

Nagrodzona opowieść pełna jest detali budujących obraz codzienności rodzinnego i szkolnego życia, jak: nieustannie płaczący przyrodni brat, opis przygotowań mamy do randki, przed którą się bardzo stresuje, przygody w czasie deszczowej majówki spędzonej pod namiotem czy wycieczka na kopiec Kościuszki i szalona pogoń nauczycielki za zagubionym uczniem. W fabule nie brakuje wzruszeń i przejawów poczucia humoru, złości na dorosłych i zrozumienia dla nich. Kilka z nich warto przywołać:

Podczas jednego z przyjacielskich spotkań Zuzanka i Renia oglądają kolorowe gazety, które przyjaciółka Zuzanki dostała od kuzynki Aśki, uczennicy klasy VI. Na zdjęciach w gazetach — aktorzy i piosenkarze, a także rekomendacje modnych ubrań i fryzur. Dziewczynkom szczególnie podobały się te z warkoczykami i kolorowymi pasemkami. Do jednego z czasopism dołączono szatek z szamponem, który włosom „nadaje piękny kasztanowy kolor”, a „zmywa się po dziesięciu myciach”. Niestety, tym razem coś poszło „nie tak” i włosy przyjaciółek zamiast kasztanowych stały się... buraczkowe! To dość wyraźne nawiązanie do podobnej przygody głównej bohaterki *Ani z Zielonego Wzgórza* marzącej o innym kolorze dla swych znieawidzonych rudych włosów. Niestety, jak pamiętamy, po farbowaniu włosy Ani stały się zielone.

Do kolejnych, szczególnie zabawnych, należą opisy przygotowań mamy do randek oraz poszukiwania zagubionego ucznia. Przed każdym wyjściem z „narraczonym” mama w popłochu szuka odpowiedniego stroju, poganiając samą siebie oraz innych. Denerwuje się tym samym na siebie i wszystkich wokół, a co za tym idzie, zalicza spektakularne wpadki. W konsekwencji jest gotowa przed czasem i musi czekać na swojego towarzysza. I choć w książce nie znajdziemy

fantastycznych motywów ani sensacyjnych przygód, lektura trzyma w napięciu, gdy — jak w następnym przykładzie — przepełnionym humorem — odbiorca kibicuje bohaterom, jest ciekaw dalszych losów jednego z uczniów, który z niewiadomych przyczyn oddalił się podczas wycieczki szkolnej od grupy. Nauczycielka wszelkimi sposobami próbuje go dogonić, co przekłada się na nielegalne zbieganie po zboczu kopca Kościuszki, napad na starszego mężczyznę oraz kradzież roweru:

— Niech mi pan pomoże, trzeba szukać dziecka. Zaginął mały chłopiec!
Pan z laską chyba nic nie zrozumiał, ale zawrócił i zaczął truchtać za naszą panią. Po chwili byli na dole. Tam pani dopadła dwóch rowerzystów.

— Kochani, pomocy, możecie pojechać tą alejką do lasu... Albo nie. Proszę mi dać ten rower!

I, nie czekając na pozwolenie, wyrwała kierownicę chłopakowi w białym kasku, wsiadła na górski rower i ruszyła w pościg. Za chwilę znikła między drzewami.

— Na co czekasz?! — wrzeszczał do kolegi ten w białym kasku. — Ta wariatka ukradła mi rower! Jedź za nią!

Gawryluk, 2009, s. 72

W finale okazuje się, że uczeń zagapił się i pomylił kopce. Zamiast wejść na kopiec Kościuszki, pod którym stał, postanowił iść pod kopiec Piłsudskiego, oddalony od miejsca, w którym znajdowała się grupa, o kilka kilometrów.

Książka jest dobrze napisana. W krótkich rozdziałach splatają się losy bohaterów, którzy ciągle przeżywają coś ciekawego. Autorka używa przy tym prostego języka: krótkich, prostych zdań — w sam raz na miarę odbiorcy w młodszym wieku szkolnym.

Kilka słów o Nagrodzie

Ogólnopolskiej Nagrodzie Literackiej im. Kornela Makuszyńskiego od samego początku (od 1994 roku) wyznaczono jasny cel: miała promować polskie książki przeznaczone dla czytelników w wieku od 7.—8. do 10.—11. roku życia i wprowadzać młodych odbiorców w świat literatury. Tak określone kryteria przekładały się na podkreślenie szczególnej cechy, czyli „literackości” nagradzanych publikacji. Według regulaminowych założeń wybierane publikacje powinny być wartościowe, to znaczy miały się wyróżniać na tle literatury „niskich lotów”. Kryterium to ma swoje źródło w czasach, gdy nagroda została powołana. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku dominowała bowiem na polskim rynku wydawniczym literatura wydawana na zagranicznych licencjach, czyli książki popularnie zwane „disnejkami”. Rodzimej, dostosowanej do potrzeb młodych odbiorców, poprawnie napisanej i pięknie wydanej literatury było niewiele. Jak wspominają pomysłodawczynię nagrody, prof. Joanna Papuzińska i Maria Mar-

jańska-Czernik, dobrych książek, podlegających opisanym kryteriom na polskim rynku wydawniczym ukazało się wtedy zaledwie kilka.

Wracając do kryteriów oceny publikacji zgłaszanych do Ogólnopolskiej Nagrody Literackiej im. Kornela Makuszyńskiego, podkreślić należy, że niezwykle ważną cechą, którą członkowie jury zarówno kiedyś, jak i współcześnie biorą pod uwagę, jest również nawiązywanie do „słonecznej wizji twórczości” patrona Nagrody. To jedno z najważniejszych kryteriów oceniania książek zgłaszanych do wyróżnienia, a jednocześnie jedna z najbardziej nieuchwytnych i trudnych do zdefiniowania cech czytanych publikacji. Czym jest „słoneczna wizja”? To z pewnością płynący z powieści z optymizm, humor, Radosne spojrzenie na świat. „Słoneczność” i optymizm życia podkreślają już tytuły biografii i prac naukowych poświęconych twórczości autora *Panny z mokrą głową*, jak: *Kornel Makuszyński (1884—1953). Pisarz serca i uśmiechu* (oprac. Maria Łuczak, Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. M. Kopernika, Toruń 1989); *Makuszyński. O jednym takim, któremu ukradziono słońce* Mariusza Urbanka (wyd. Czarne, Wołowiec 2017); *Słońcem na papierze. Niezwykłe losy Kornela Makuszyńskiego*, Anny Czerwińskiej-Rydel (wyd. Przygotowalnia, Kraków 2017, publikacja dla dzieci). Sam Makuszyński w swojej autobiograficznej powieści napisał:

W chwili kiedy się pochylałem nad białą kartą papieru i zanim jej dotknąłem piórem, padła na nią smuga słońca. Jak rozigrane złote dziecko, co ma roześmiane oczy, przeszkadza człowiekowi zajętemu pracą, tak oto ten słoneczny błysk, co się oderwał od nieba, igra po moim papierze, po poważnej, sztywnej, pysznej ze swej białości karcie, wchodzi pod ostre, zirytowane, czernią atramentu płaczące pióro i w wielkiej ciszy mego pokoju — śmieje się, śmieje, śmieje...

Makuszyński, 2001, s. 4.

Należy jednak zadać sobie pytanie, czy wysokie walory literackie oraz humor i radosne przesłanie są wystarczającymi kryteriami, dzięki którym można ocenić współczesną książkę nawiązującą do wzorca twórczości Makuszyńskiego, pisarza serca i uśmiechu, określanego mianem jednego z najważniejszych twórców dwudziestolecia międzywojennego, którego powieści kochały pokolenia czytelników? Czy bogatą twórczość Makuszyńskiego wolno sprowadzić jedynie do kryterium „słoneczności”? Należy założyć, że można znaleźć jeszcze inne wyznaczniki pomagające w uchwyceniu fenomenu tej twórczości. Mogłyby się one stać podstawą oceny publikacji zgłaszanych do Ogólnopolskiej Nagrody Literackiej. Dzięki takiemu rejestrowi cech można by z powodzeniem dowieść, że powieści Barbary Gawryluk znakomicie wpisują się w kontekst stworzonej przez Makuszyńskiego literatury.

Cechy charakterystyczne znanych powieści Kornela Makuszyńskiego dla dzieci i młodzieży

Na potrzeby niniejszego opracowania przeanalizowane zostały najbardziej znane i charakterystyczne powieści Makuszyńskiego dla dzieci/młodzieży (wymienione kolejno według dat publikacji): *Panna z mokrą głową* (wydana na przełomie lat 1932—1933), *Szatan z siódmej klasy* (data wydania — 1937 rok), *Awantura o Basię* (wydana w 1937 roku), *Szaleństwa panny Ewy* (data wydania — 1957 rok). Analiza czterech wymienionych powieści prowadzona pod kątem: cech głównego bohatera oraz cech całej historii (konstrukcji fabuły), ze szczególnym uwzględnieniem elementów humorystycznych, pozwoliła wyodrębnić (mimo jednostkowych odstępstw) cechy składowe występujące w każdej (lub w prawie każdej) z czterech historii. Oto owe charakterystyczne w twórczości Kornela Makuszyńskiego dla dzieci i młodzieży wyróżniki fabuły

- 1) nieszablonowi bohaterowie — pełni pomysłów, chęci do działania, odznaczający się dobrym (szlachetnym) sercem;
- 2) wysokie wartości: niesienie pomocy innym; bohaterowie zawsze gotowi są do pomocy i często jej udzielają;
- 3) szalone przygody;
- 4) skomplikowana sytuacja rodzinna (wyjazd ojca, śmierć matki, oddanie dziecięcego/nastoletniego bohatera pod opiekę innym osobom);
- 5) humor — słowny i sytuacyjny;
- 6) szczęśliwe zakończenie (odkrycie tajemnicy, odnalezienie i uzdrowienie ojca).

Oczywiście, w analizowanych powieściach zdarzają się odstępstwa, o żadnej matrycy nie może tu być mowy. Zobaczmy, jak rysują się owe właściwości we wspomnianych opowieściach.

Bohater jest dla Makuszyńskiego motorem opowieści — wokół ludzi, tych niedorosłych, rozwija się przemyślana akcja. Widać to już w języku tytułów: bohaterów poznajemy na poziomie „tekstu zwiniętego w słowo” (Bartmiński 1990, s. 155), jeśli nie z imienia (Basia, Ewa), to z przezwiska nadanego ze względu na żywe i nietypowe zachowania (panna, szatan).

W pierwszej z wymienionych powieści można poznać bohaterkę oryginalną: określenie „panna z mokrą głową” (*Panna z mokrą głową*, 2018) opisuje osobę nierozważną, gotową do ciągłych psot. Tak Irenę określił ksiądz, który ją chrzczył i darzył szczególnym sentymentem. Tytułowa „panna” to bowiem osoba odważna i pełna inicjatywy:

Można by powiedzieć, że Irenka była polską Pippi Långstrump, gdyby nie to, że Makuszyński swoją bohaterkę opisał dwanaście lat wcześniej niż Astrid Lindgren swoją.

UrbaneK, 2017, s. 186

To rzeczywiście niezwykła dziewczynka. Kiedy złodzieje włamywali się do domu Ireny, ta mierzyła do nich z dubeltówki. W czasie pożaru odważnie skoczyła w ogień i uratowała małe dziecko. Trudna sytuacja finansowa całej rodziny i śmierć ojca zmusiły ją do podjęcia się niezwykle trudnego zadania, czyli zjednania sobie bogatej ciotki — hrabiny. Zadanie udało się wykonać dzięki życzliwości i jednocześnie nieustępliwości bohaterki. Tym samym bliscy „panny z mokrą głową” nie musieli się już martwić o swoją przyszłość.

Z kolei w powieści *Szatan z siódmej klasy* (2007) głównym bohaterem jest Adam Cisowski — szczególnie bystry i odważny chłopak. Pomaga rozwikłać wiele trudnych sytuacji (oczyszcza z zarzutów kradzieży młodego szkolnego skarbnika), a czasem nawet niebezpiecznych. Wydarzenia związane z tajemniczymi kosztownościami zagrażają przeciw jego zdrowiu i życiu całej rodziny mieszkającej w starym dworze. Przygody chłopca można określić „awanturycznymi”, ale to nie on owe awantury wszczyna, raczej jest ich czynnym uczestnikiem zmierzającym do wyjaśnienia całej sytuacji.

Do odmienności kolejnej bohaterki przyczyniają się jej losy. Życie Basi, tytułowej bohaterki powieści *Awantura o Basię* (2017), jest niezwykle skomplikowane: zaginięcie jej ojca podczas dalekiej wyprawy badawczej, tragiczna śmierć matki (pod kołami pociągu), brak prawnych opiekunów i w końcu — cudowne odnalezienie się, a następnie ozdrowienie pogrążonego w chorobie rodzica. Poznajemy Basię jako małe dziecko, a rozstajemy się z prawie dorosłą, doświadczoną przez życie młodą kobietą. Basia, aby odzyskać ojca, musi wykazać się hartem ducha.

Wreszcie ostatnia heroina... Powodem wielu kłopotów bohaterki oraz nagłych zwrotów akcji w powieści *Szaleństwa panny Ewy* (2005) jest niesforny pies. Ale Ewa zmagą się jeszcze z innymi problemami. Jej ojciec wyjechał do Chin, a ona sama po kłótni z ciotką ucieka z jej domu, gdzie miała mieszkać aż do powrotu taty. Ewa ma wielkie i dobre serce, a jej aktywność to czynienie dobra, zbliżanie do siebie ludzi. Mimo że Ewa ma szalone pomysły, to nikt nie chce się z nią rozstawać.

Trzem bohaterkom: Irenie, Basi i Ewie „towarzyszy” skomplikowana sytuacja rodzinna. Choroby opiekunów, śmierć jednego z rodziców (ojca Ireny, matki Basi), dalekie podróże ojców (wyprawa ojca Basi na badania naukowe do Ekwadoru czy wyprawa ojca Ewy), to tylko część pełnych dramaturgii przeżyć młodych bohaterek. Ojciec Ewy jako specjalista w dziedzinie bakteriologii musi wyjechać do Chin. Tata Ireny w trudnych czasach nie potrafi zarządzać rodzinnym majątkiem i doprowadza do zadłużenia posiadłości, a następnie w wyniku nieszczęśliwego wypadku — umiera. Z kolei ojciec Basi, uważany za zmarłego, nieoczekiwanie dla wszystkich odnajduje się żywy, a zdeterminowanej córce, udaje się go cudem przywrócić do pełnej sprawności. Cechy charakteru młodych bohaterów kształtują się pod wpływem trudnej sytuacji rodzinnej, a oni sami ćwiczą się w pomaganiu innym (dzielna postawa Ireny, dorastającej Basi po

odnalezieniu ojca). Trzeba przyznać, że ostatnia z bohaterek, Basia, ma też niezwykle szczęście do ludzi, którzy w zasadzie przypadkowo pomagają także jej. Nie należy jednak sądzić, że *Awantura o Basię* (1937) to powieść przepełniona jedynie dramatycznymi wydarzeniami. Na całość opowieści składają się również perypetie miłosne opiekunów tytułowej bohaterki.

Jedynie w *Szatanie...* (2007), nieco inaczej niż w „dziewczęcych” opowieściach o Irenie, Ewie czy Basi, czytelnik nie spotka się z typowo skomplikowanymi sytuacjami rodzinnymi. Wyjątkiem jest tu niejasna przeszłość znajomego nauczyciela oraz jego historia rodzinna. Sama zagadka, z jaką mierzy się główny bohater, jest już tak bardzo złożona, że wprowadzanie dodatkowych niewiadomych, na przykład postać zaginionego ojca lub innych perypetii rodzinnych, uczyniłyby powieść prawdopodobnie nieznośną. Trzeba jednak pamiętać, że wszystkie dramatyczne przygody bohaterów kończą się pozytywnie.

Poza nieszampowymi bohaterami i ich skomplikowaną sytuacją rodzinną w opowieściach Makuszyńskiego uwagę odbiorcy zwraca ich charakterystyczne nasycenie humorem. I tak w *Pannie z mokrą głową* (1932/1933) humor można dodać do katalogu cech przynależnych Irence. Sama konstrukcja postaci oraz jej zdolność do kreowania rozmaitych nieprzewidywalnych zdarzeń (w tym jej miłosnych perypetii) wywołują śmiech. Dodatkowo niezwykle zabawny rys do całej powieści wnoszą sceny z dwiema dalekimi krewnymi bohaterki: poetyczną ciotką Amelią oraz pełną werwy Barbarą. Ucieszny duet tworzą również kreacje babci Tańskiej oraz aktora Walickiego w powieści *Awantura o Basię*. W tej narracji humor generuje się już dzięki językowi: zbieżności imion oraz nazwisk opiekunów głównej bohaterki (Stanisław Olszowski i Stanisława Olszańska). Dodać należy, że sam koncept mylenia adresów i osób, pod których opiekę miała trafić dziewczynka, wywołujący dalszą lawinę zdarzeń, jest zarówno tragiczny, jak i zabawny. Z kolei w historii *Szatana z siódmej klasy* charakterystyczne dla Makuszyńskiego pełne humoru elementy koncentrują się wokół postaci profesora Pawła Gąsowskiego. Nauczyciel historii to postać zdecydowanie przerysowana, z uwypuklonymi przywarami, takimi jak roztargnienie przechodzące z czasem w zupełne oderwanie od rzeczywistości. Profesor budzi jednak powszechny szacunek i sympatię, a na twarzach czytelników – szczery uśmiech. Aby ukazać optymistyczne i humorystyczne oblicze opowieści o szaleństwach panny Ewy (1957), warto sięgnąć do opinii współczesnych czytelników. Pokazują je cytowane wypowiedzi:

Szaleństwa panny Ewy to książka, do której sięgam zawsze, gdy życie mi daje w kość, a mój nastrój przypomina czarny kisiel. Jest to niewątpliwie najweselsza, najsympatyczniejsza i najbardziej optymistyczna powieść Kornela Makuszyńskiego. Kto nie wierzy, niech przeczyta pierwsze dwie strony — od razu będzie wiedział, czego może się spodziewać dalej¹.

¹ Autor: varda, <https://www.biblionetka.pl/art.aspx?id=3845> [data dostępu: 4.01.2021].

Ciocia Halicka rozbawiła mnie swoimi natręctwami, Ewa zwariowanymi pomysłami, a Jurek sarkastycznym charakterem. Relacja Jurka z Ewą jest najlepszym elementem książki. Bohaterka wielokrotnie mnie ujęła swoją postawą i dobrą duszą².

W prezentowanych opiniach widać wyraźnie, że mimo upływu kilkudziesięciu lat od ukazania się publikacji o Ewie, książka daje swym czytelnikom niezwykłą radość czytania, która odgrywa istotną rolę w autoubioterapii.

Zuzanka... jako powieść w duchu twórczości Kornela Makuszyńskiego

Zestawienie charakterystycznych cech oraz wcześniejsze określenie dotyczące twórczości Kornela Makuszyńskiego — „słoneczna wizja twórczości” — dają narzędzia do interpretacji *Zuzanki...* traktowanej jako opowieść w duchu estetyki charakterystycznej dla książek Kornela Makuszyńskiego.

Nie można stwierdzić, że *Zuzanka* jest postacią nieszablonową. To mała dziewczynka: zakładamy, że chodzi do jednej z początkowych klas szkoły podstawowej, ma prawdopodobnie dziewięć lat, ponieważ po tylu latach odnajduje się ojciec jej przyjaciółki (rówieśniczki *Zuzanki*), który własnego dziecka nigdy nie widział. *Zuzanka* uczęszcza do szkoły, spotyka się ze swoimi przyjaciółkami, lubi oglądać filmy na DVD i marzy o własnym psie. Nie w głowie jej bardzo szalone pomysły, a jedyną ekstrawagancją jest, dokonane razem z przyjaciółką pod wpływem impulsu i zachwytu nad fryzurami z kolorowej gazety, potajemne ufarbowanie włosów. Na szczęście, nie stają się one zielone jak u bohaterki powieści Lucy Maud Montgomery. Bohaterka książki Gawryluk nie przeżywa też przygód na miarę postaci z powieści Makuszyńskiego, choć czasem akcja opowieści mknie niczym w najlepszych narracjach przygodowych (por. wycieczka klasowa na kopiec Kościuszki). Wydarzenia związane z *Zuzanką* zamykają się w murach szkoły, kamienicy, w której mieszka, oraz podwórka, a czasem w granicach Krakowa, czego przykładem jest wspomniana wycieczka. Wyjaśnieniem tego stanu rzeczy może być wiek bohaterki. Zarówno Adam, jak i Irena, Ewa oraz Basia są starsi od bohaterki z *pistacjowego domu*. Już sama forma spieszczenia jej imienia określa wiek. Nie jest jeszcze *Zuzanną*, a małą *Zuzanką* lub *Zuzią*. Na początku opowieści jej mama mówi:

Teraz kiedy jesteś jeszcze małą dziewczynką, najczęściej jesteś *Zuzanką* albo *Zuzią*. Potem pewnie częściej będzie się do Ciebie mówić *Zuzanna*.

Gawryluk, 2009, s. 12

² Autor: sqot_es, ze strony: <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/213896/szalenstwa-panny-ewy> [data dostępu: 4.01.2021].

Można zakładać, że starsza, może trochę zbuntowana, mogłaby przeżywać inne szalone (czytaj: „bardziej ryzykowne przygody”). Tymczasem jako mała dziewczynka buntuje się jedynie wtedy, kiedy zakazuje się jej posiadania psa. Jej „rebelia” polega na tym, że przestaje zwracać się do mamy jej imieniem (Marylka), tak jak kobieta sobie tego życzy, a zaczyna mówić: „mamo”.

Na plan pierwszy wysuwają się tu zatem dwie kolejne cechy charakterystyczne dla książek Makuszyńskiego: wartości — pomaganie innym czy skomplikowana sytuacja rodzinna. Zuzanka oraz jej koleżanki zawsze są gotowe do udzielenia wsparcia otoczeniu. Staje się to szczególnie widoczne, gdy narracja skupia się na Kimie/Kajtku. Chłopiec, inny niż wszyscy, wzbudza ciekawość. Każdy chce się dowiedzieć, dlaczego wygląda inaczej, ale Zuzanka pouczona przez mamę, jak należy się zachować, nie zgadza się na taką niedelikatność w stosunku do nowego sąsiada. Jest oburzona faktem, że ktoś w stosunku do niego może być agresywny. Zuzanka rozumie też, że nie może sama pytać chłopca o jego historię, musi szanować jego prywatność i czekać, aż sam będzie chciał jej coś więcej o sobie opowiedzieć. Dziwi się, a nawet sprzeciwia, kiedy jej własna babcia wypytuje chłopca o jego pochodzenie oraz rodzinne koligacje.

Ważną cechą opowieści o dziewczynce z pistacjowego domu, zbliżającą fabułę do powieści Makuszyńskiego, są skomplikowane historie rodzinne. Podobnie jak heroiny Makuszyńskiego: Ewa, Irena oraz Basia, główna bohaterka książki oraz jej koleżanki i koledzy muszą mierzyć się z trudnymi sytuacjami rodzinnymi. Rejestru opowieści rodzinnych w *Zuzance z pistacjowego domu* dopełniają komplikacje: rozwód rodziców Zuzanki, adopcja osieroconego dziecka z Wietnamu przez polską rodzinę, powrót zaginionego ojca, który nie wiedział o istnieniu córki. Te pozornie błahie „scenki z życia rodzinnego” są źródłem ogromnego bólu, skutkują stresem i niepewnością. Mama Zuzanki nazywa wprost przyczynę rozstania się z ojcem Zuzi: „niezgodność charakterów”, choć ów lapidarny termin rozbudowują nieco wspomnienia dziewczynki:

Bo dawniej, jak mieszkał z nami [tata — O.B.-P.], to mama strasznie na niego krzyczała. A potem coraz dłużej zostawał w pracy i wracał bardzo późno. A potem to się w ogóle przeprowadził do nowego domu.

Gawryluk, 2009, s. 43

W powieści Gawryluk wszystko jednak kończy się dobrze: rodzice Zuzanki współpracują dla jej dobra (choć ona sama nie znosi swojego przyrodniego brata, a raczej jego nieustannego płaczu, i nazywa go „wrzeszczącym smarkaczem”; Gawryluk, 2009, s. 107). Mamie i tacie Reni po nieoczekiwanym spotkaniu po wielu latach bez kontaktu udaje się nawiązać nić porozumienia. Ustalają też warunki współpracy: Renia pojedzie na wakacje do Szwecji, aby poznać tatę i jego rodzinę. Dzięki życzliwości Zuzi i jej koleżanek, a także opiekunki dziewczynki,

studentki weterynarii Agnieszki, Kim/Kajtek „otwiera się” na inne dzieci, dając tym samym sobie i innym szansę na nawiązanie przyjacielskich relacji.

Należy też dodać, że ta mała książeczka jest bardzo pogodna, a miejscami nawet zabawna — pełna arcyśmiesznych sytuacji z życia codziennego. Zaraża optymizmem, mimo że poruszone w niej zostały trudne tematy. *Zuzanka z pistacjowego domu* Barbary Gawryluk wpisuje się w cztery z sześciu wyznaczników, jakimi charakteryzują się opowieści Kornela Makuszyńskiego: niesienie pomocy innym, humor i zabawne sytuacje, skomplikowane życie rodzinne oraz szczęśliwe zakończenie. Z pewnością w książce tejże pisarki można odnaleźć pogodną aurę, która według mnie jest czymś więcej niż tylko szczęśliwym zakończeniem. Jednym słowem — z *Zuzanki...* płynie przekonanie o radości życia oraz o nadziei, że wszystko się ułoży dobrze.

W powieści Gawryluk brakuje nieszablonowych bohaterów i szalonych przygód. Należy uznać, że takie było założenie autorki. *Zuzanka* i jej przyjaciele są po prostu tacy, jak czytelnicy, którym przecież nieczęsto trafiają się niezwykle przygody. To również kwestia wyboru gatunku: Makuszyński tworzył powieści przygodowe, Gawryluk zaś pisze prozę obyczajową. Łatwiej w niej o rozwód rodziców niż niezwykle perypetie. To wszystko sprawia, że książka Gawryluk, choć „w duchu” Makuszyńskiego, to na szczęście nie jest kopią jego powieści. Powielanie wzorców wypracowanych przez autora *Szatana z siódmej klasy* prowadziła by do wtórności, zjawiska niegodnego nagrody literackiej.

Literatura

- Bartmiński J., 1990, *Kolekcja w strukturze tematycznej tekstu ustnego*, w: *Tekst w kontekście. Zbiór studiów*, Dobrzyńska T., red., Wrocław, s. 155—174.
- Czerwińska-Rydel A., 2017, *Słońcem na papierze. Niezwykłe losy Kornela Makuszyńskiego*, Kraków.
- Gawryluk B., 2009, *Zuzanka z pistacjowego domu*, Łódź.
- Kornel Makuszyński (1884—1953). *Pisarz serca i uśmiechu*, 1989, Łuczak M. oprac., Toruń.
- Makuszyński K., 2001, *Bezgrzeszne lata*, Gdańsk.
- Makuszyński K., 2005, *Szaleństwa panny Ewy*, (wyd. I: 1957), Warszawa.
- Makuszyński K., 2007, *Szatan z siódmej klasy*, (wyd. I: 1937), Warszawa.
- Makuszyński K., 2017, *Awantura o Basię*, (wyd. I: 1937), Warszawa.
- Makuszyński K., 2018, *Panna z mokrą głową*, (wyd. I: 1932—1933), Warszawa.
- Urbanek M., 2017, *Makuszyński. O jednym takim, któremu ukradziono słońce*, Wołowiec.

Źródła internetowe

- <https://www.biblionetka.pl/art.aspx?id=3845> [data dostępu: 4.01.2021].
- <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/213896/szalenstwa-panny-ewy> [data dostępu: 4.01.2021].

Oliwia Brzeźniak-Pałgan — doktor nauk humanistycznych, biblioterapeutka, członek polskiej sekcji IBBY, pracownik Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Łukasza Górnickiego „Galeria Książki” w Oświęcimiu; redaktor działu Książki na portalu Czas Dzieci.

email: oliwiabrzezniak@onet.eu